

Aleksander Žižek, Boris Golec

DE NOBEDEN SIN IN HČI NEČ NE DOBI*

MATERIALNO V SLOVENSKIH OPOROKAH IZ FONDov KRAJEVNIH SODIŠČ ZGODOVINSKEGA ARHIVA CELJE

OPOROKE KOT ARHIVSKO GRADIVO

Oporoka je pravni akt, s katerim posameznik za primer svoje smrti določi prejemnike (dediče) svojega premoženja, predpiše pogoje za prevzem dediščine, skoraj vedno pa tudi podrobnosti v zvezi s svojim pogrebom (kraj, verski obredi, pogrebščina, volila cerkvenim in dobrodelnim prejemnikom).

V slovenščini zapisane oporoke se, če pustimo ob strani zelo redke izjeme, v večjem številu začnejo pojavljati od konca 18. stoletja naprej.² Tudi v Zgodovinskem arhivu Celje hranimo več deset fondov krajevnih sodišč, ki so delovala na območju arhiva med Logarsko dolino in Sotlo ter med Slovenskimi Konjicami, Brežicami in Motnikom, časovne meje arhivskega gradiva, ki se je ohranilo po teh sodiščih, pa se popolnoma ujemajo s časom od začetka množičnejšega zapisovanja

* Oporoka Uršule Žibret, 27. 3. 1843 (Krajevno sodišče Zgornja Sevnica, SI_ZAC/0573/001/00175).

2 Golec, *Slovenske oporoke in prisežna besedila o oporokah (1671–1850)*.

oporok v slovenskem jeziku do zaključka projekta Borisa Golca, ki je evidencialno tovrstne oporoke do 1850. Njegova raziskava predstavlja nadaljevanje oziroma specializacijo projekta evidentiranja uradovnih dokumentov v slovenščini, katerega nosilec je bil Matija Ogrin.

Prav evidentiranje gradiva krajevnih sodišč za potrebe projekta o uradovnih dokumentih v slovenščini je razkrilo dotlej skoraj nepoznano bogastvo slovenskih oporok v fondih Zgodovinskega arhiva Celje – v množici podobnih dokumentov, pisanih v nemškem jeziku in gotici.

Na primeru 28 podložniških oporok (kar 16 so jih dale zapisati ženske) si bomo ogledali odnos oporočiteljev do njihovega imetja ter pridobili vpogled v njihove družbene povezave in sistem vrednot.

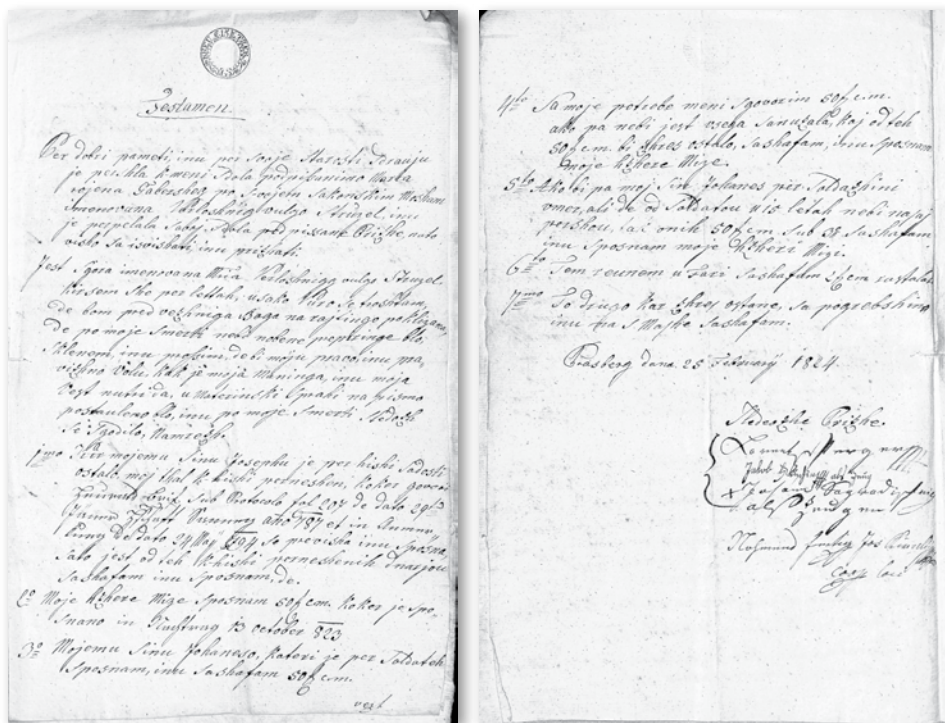
SESTAVA OPOROK

Evidentirane oporoke so sestavljene precej podobno. Večinoma se začnejo z intitulacijo (podatkom o imenu in priimku izstavitelja), včasih sledi opomba o zdravstvenem stanju (to je ponavadi slabo), starosti, vedno pa sta omenjena opravilna sposobnost oporočitelja (poudarjen »zdrav razum«), ki je osnova za njeno veljavnost, ter podatek o navzočih pričah (v uvodu splošno – število oziroma omemba, na primer »vpričo dveh poštenih mož«),³ kar se ponovi v zaključku (z dodanimi podpisi/križci).

Med obravnavanimi oporokami, ki so jih oporočitelji večinoma narekovali na smrtni postelji, je posebna oporoka Mozirjanke Marije Berložnik,⁴ ki je za svojo zapuščino kanila poskrbeti »per dobri pameti, inu per svoje starosti zdravju« ter k zapisovalcu kar sama »perpelala saboj zdola podpisane priče, na to vižo za izvižati inu pričati.« Zavedala se je namreč pravnega pomena oporoke in tudi svojega stanja: »Kir sem že per letah, vsako vuro se troštam de bom pred večniga Boga na rajtingo poklicana, de po moje smrti ne bi nobene prepiringe blo«. Edina je tudi omenila jezik, v katerem je dala zapisati svojo »pravo inu pravično volu«, saj si je želela, da bi »v materinski šprahi na pismo postavleno blo«.

3 Livk, 1809: 1809 I. 22., [Ločica pri Vranskem], Spodnja Savinjska dolina, Štajerska – oporoka podložnika Antona Livka. – SL_ZAC/0530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, š. 3, Nepravdna dokumentacija za leti 1821 in 1822, IX/44.

4 Berložnik, 1824.

Oporoka Marije Berložnik

(Zgodovinski arhiv Celje, Krajevno sodišče gosposčine Žovnek, SI_ZAC/0576/001/00090)

Zelo redko uvaja oporoko omemba ali klicanje Boga za pričo – med obravnavanimi oporokami samo v štirih primerih, pri čemer sta dva zapisa – Helene Tičar iz okolice Tabora («*Jast šenkam mojo dušo Bogu Vsigamogočnimu, truplu pak črni zemli. Kar pak sa tu časnu blagu am tiče, sem pak tako naredila*») ⁵ in Martina Vrhovca («*V imenu Boga Očeta inu Sina inu S. Duha. Amen. Jest izročim mojo dušo Bogu, truplu črni zemli, kar pak sa tu časnu blagu am tiče, sem pak tako naredu*») ⁶ – v nadaljevanju identična. Marija Verdev je bolj redkobesedna («*V imeni presvete Trojice sklenem per zdravi pameti svojo posledno sporočilo*»), ⁷ nekoliko bolj avtorski pa je začetek oporoke Antona Brinška: «*Posledna vole ali testament, sturjen v imenu B. O. = †, inu Si = †, inu S.ga D., Amen.*» ⁸ Jest vidim, de sem zagvišen umreti enkrat...» ⁹

5 Tičar, 1827.

6 Vrhovec, 1831.

7 Verdev, 1843.

8 V imenu Boga Očeta, inu Sina in Svetega Duha.

9 Brinšek, 1832.

Anton Šuperger¹⁰ je v začetku oporoke pomislil na pravno varnost in »*gosposki lepo in ponižnu perporoči[l], de bodo le-ta testament al to naročejne potardili inu toku spovnil, kokar je to zamerkano al zapisano*«. Podobno formulacijo najdemo tudi v oporoki Marije Vengust.¹¹

Jakob Drev z Andraža nad Polzelo je z omembo Boga oporoko zaključil, spomnil pa se je tudi na ljudi, ki so ga obkrožali v zadnjih trenutkih: »*Tok vse le-to vam bod parporočen, lub moj pa[r]jатели, ker jest že občotem na svojmo žvot, de vas bom zapusti. Tok prosite Boga zame, jest bom pa za vas, to potrdim jest iz svojoj lastnoj rokoj s parstavljenim križem.*«¹²

Glede na premoženjsko stanje oporočitelja se razlikuje nadaljevanje oporoke – posestniki nadaljujejo s popisom in delitvijo nepremičnega premoženja (z bremeni vred), pri skoraj vseh oporočiteljih najdemo popis in delitev denarja (terjatev), redkeje pa premičnin (inventarja, oblek) ter volila v pobožne (ali dobrodelne) namene. Kar 15 oporok se začneja s popisom premoženja iz posesti (grunta), 7 oporočiteljev se je na začetku posvetilo bolj zveličavnim zadevam – dobrotelnosti in plačilom za maše, en oporočitelj je na začetku ukazal popisati vse svoje dolžnike in prav tako eden vse svoje vrednejše premičnine.

Posebnost med obravnavanimi oporokami je Šupergerjeva,¹³ saj gre za drugo – spremenjeno oporoko, potem ko je oporočitelj »*ta parvi testamend sam s svojoj lastnoj rokoj vpričo zravno stoječih prič staru inu pretargou, in je reku, jest sam že dougu bolan, som že velku zanucou al zacerou in na to vižo je le-ta testament naredu in is svojem lastnim križem potardo.*«

NEPREMIČNINE

O tem, kaj je v pojmovnem svetu kmečkega človeka prve polovice 19. stoletja zasedalo osrednje mesto, ni dvoma – zemljiška posest (huba, mlin, delež na posestvu) je bila glavno materialno sidro in steber družinske eksistence tako za moške kakor za ženske, ki so gospodarile s celoto (vdove) ali svojim deležem v skupnem premoženju (doto – nepremičnino ali denarnim vložkom). V nekaterih primerih so oporočitelji že zaživa izročili posest v naslednikove roke in si z izročilno pogodbo zagotovili dosmrtno oskrbo kot preužitkarji, včasih pa so s pogodbo dobili tudi določeno vsoto kot odškodnino za posestvo oziroma premičnine.

Med večinoma kmečkimi oporočitelji izstopa oporoka Antona Brinška, dokaj premožnega mlinarja iz okolice Galicije v Spodnji Savinjski dolini, ki je v

¹⁰ Šuperger, 1842.

¹¹ Vengust, 1844.

¹² Drev, 1821.

¹³ Šuperger, 1842.

oporoko vključil izčrpen inventar s popisom in cenitvijo svojega imetja: »1.mo Ta moj lastni mlin, ves formös¹⁴ inu ta malu vredne grunt zravnno per mlino za šeststu sedeminuštirdeset: 642 [sic!] f m: n. 2.do Ta vinograd v Rudnice za tristu gul¹⁵ – 300 f. 3.tio To gošo v Rebru za petdeset gul – 50 f. 4.to To seliše, kir kozouc stoji; trij g – 3 f.«¹⁶

Jakob Drev¹⁷ je oporoko začel s popisom dolžnikov: »1/ Vam povem, kar je douga na te gront, Johan Čenč je dau na 11ten decembra v let 801 10 fb. k., Matevž Čenč pa nadelje douk¹⁸ od leta 819 W. W., Andrejas Drev, sin, je pa posodiu v let 820 60 f W. W. Tok tolk se ma z grunta plačet.«¹⁹ Drugič poročeni vdovec med otroki iz prvega in drugega zakona ni delal nepoštenih razlik: »2/ Na ta gront se še pa jma dobit jerbšne za mojoj to parvoj ženoj od Simona Grila 7 f 30 x, te douk je pa od leta 1781. Tok pa činža pride glih 15 f, tok je cela šoma²⁰ 22 f 30 x W. W.

3/ Kar je tega parviga za ženitvajne iz Nežoj Grilkvoj, to parvošem tem parvim jerbam, več koker tem druge[m], ker otroc so vsi moji. Tok kar še bo pa za manoj, pa vseglih te parvi koker te drug.«

Drev žal z izbiro prevzemnice posestva ni imel sreče: »4/ Te gront je pa soj žen Marij zašafou, ona se pa gruntu odpave, pravi, nej ga da grašina komer oče, jest ga na bom nase opravlela«, zato je raje »zašafau soji žen Marij eno kravo no kozoh, ene bele štunfe [in] omarco«. Precej nepričakovana in (preveč?) samokritična ženina odločitev, še zlasti če jo primerjamo z naslednjo oporoko.

Odločna in sposobna Elizabeta Razpotnik,²¹ »74 let stara, pezicar²² pod šeneško grašino,« je v oporoko dala zapisati veliko več in bolj odkrito, kakor je bilo v navadi: »Ker jes imam šestér mojih la[s]tnih otrok, je Falent, Jur, Marka, Micka, Neža ino Alena, pa zmed teh vseh šestih te drugi so me vsi zapostil, samo Micka te je zmerem bla per men. Tok je moje majniga, de bo ona pezicar za menoj, čeglih se Falent hval, de sem jes križ naredila, de bo on jimeu za menoj, pa če je križ naret, je brez moje vole naret«. Določitev otroka, ki je do smrti skrbel za starše, za glavnega dediča, je v tem kontekstu pričakovana, bolj nenavadno pa je, da oporočiteljica razkrije tudi špekulacijo enega od dedičev in mu celo odkrito pripiše ponarejanje oporoke. Glede drugega premoženja je določila: »Po moj smrt se ma šacat²³ cel

14 Premičnine.

15 Goldinarji.

16 Brinšek, 1832.

17 Drev, 1821.

18 Dolg.

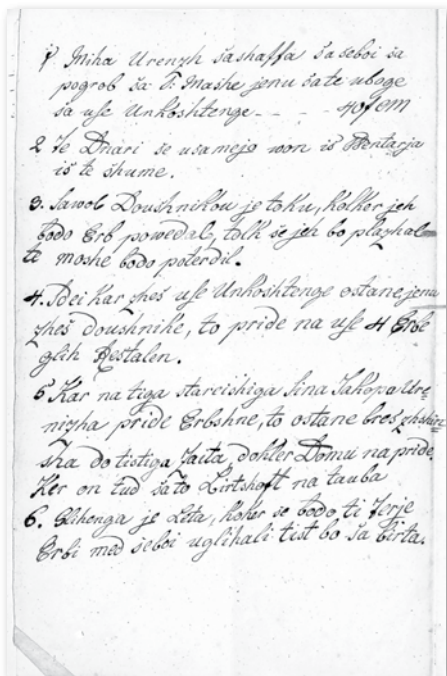
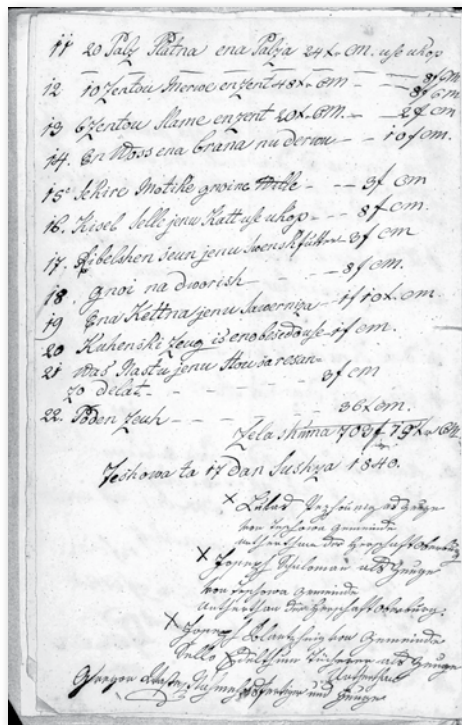
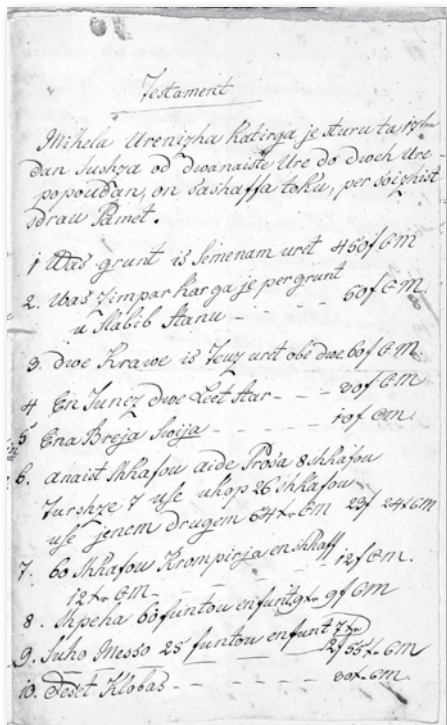
19 Sin je očitno že gospodaril na svojem.

20 Suma, vsota.

21 Razpotnik, 1837.

22 Posestnik, iz nem. *Besitzer*. Rabo moške oblike bi lahko pojasnili s prevladujočim nazorom tedanje družbe. Oporočiteljica je z lastništvom posestva prestopila v moški svet, kar čaka tudi njeno hčerko, prejemnico posestva.

23 Oceniti.

Oporoka Mihaela Ureniča

(Zgodovinski arhiv Celje, Krajevno sodišče posestva Brode,
SI_ZAC/0500/001/00005)

moj premožejne. Iz te sume, kar bo von zneslo, se pa ma narpopret plačet, kar bodo koštale opravile za menoj, pol pa sa majo plačet dovžnik.« Po plačilu obveznosti naj se »stri obtalenga na vseh šestér otrok glih.«

Oporoka Mihaela Uraniča,²⁴ posestnika iz Tešove pri Vranskem, prinaša zelo izčrpen inventar in cenitev nepremičnin in premičnin, ki si jih bodo razdelili dediči, oporočitelj pa jo je narekoval »ta 17ten dan sušca od dvanajste ure do dveh ure popoudan«. Kot dober gospodar je natančno popisal in ocenil svoje premoženje od nepremičnin, stavb, orodja, živine in krme do zalog hrane. »Vas grunt is semenam vret« je ocenil na 450 goldinarjev, »vas cimpar, kar ga je par grunt v slabib²⁵ stanu«, na 50, »dve krave is teuc vret, obe dve« na 60, dveletnega junca na 30, »eno brejo svijo« pa na 10 goldinarjev.

Sledi popis pridelkov in zalog: »anaajt škafov²⁶ ajde, prosa 8 škafov, turšce 7, vse vkop 26 škafov (23 goldinarjev 24 krajcarjev), 60 škafov krompirja (12 gld). Špeha 60 funtov²⁷ (9 gld), suho meso 25 funtov (2 gld 55 kr), deset klobas (30 kr), 20 palc platna (8 gld), 10 centov²⁸ mrve (8 gld), 6 centov slame (2 gld). En voz, ena brana nu dervu (10 gld), š[t]ire motike, gnojne vile (3 gld). Kisel zele jenu kat vse vkop (8 gld), ribelžen zeun jenu svensk futer²⁹ (3 gld). Gnoj na dvoriš (8 gld), ena ketna jenu zavernica (1 gld 10 kr), kuhenski cojg, iz eno besedo vse (1 gld), vas nastu³⁰ jenu stou za rezanco delat (3 gld), poden cojh (36 kr)«. Popisanega premoženja je bilo za več kakor 700 goldinarjev, od česar je oporočitelj »zašafa[l] za seboj za pogrob za s[v]. maše jenu za te uboge za vse unkoštenge« 40 goldinarjev, kar so morali odšteti od skupne vsote.

Z dolžniki si Uranič ni belil glave – »kolker jeh bodo erb povedal, tolk se jeh bo plačal.« Ostanek se je moral razdeliti na štiri enake dele, delež »tiga starejšiga sina Jakopa« pa je moral ostati vknjižen na posestvu, »dokler domu na pride«. Svojih štirih dedičev (razen odsotnega sina Jakoba) sploh ni omenil z imenom, jim je pa verjetno precej zaupal, saj »koker se bodo ti terje erbi med seboj ugliali, tist bo za birta«.

Anton Javeršek³¹ je v oporoki hkrati s posestvom (»use soj premožejne z gruntam čist«) izročil bratu Blažu (»Reštarju«) tudi skrbi – izplačilo dediščine (»de Blaž bo za eno erbšno al šenkengo Ani jen pa Terezi po 10 f plačou«), izterjavo (več kot 100 goldinarjev in žito) oziroma vračilo dolgov (70 goldinarjev) in seveda, »de za nim oprau kokar se spodob.«

24 Uranič, 1840.

25 Očitno pomota, prav: *slabim*.

26 1 škaf je dobrih 26 litrov.

27 1 funt je 0,56 kg.

28 1 cent je približno 56 kg.

29 Izraz je zapisan nemško in zato v gotici.

30 Stelja.

31 Javeršek, 1850.

DENAR

Denar se omenja kot (denarni) delež na posestvu, (sirotinska) zadolžnica ali gotovina – pogosto posojena v plemenitnje (v obliki terjatve).

Delež na posestvu je bil značilen za žene, preužitkarje, neporočene tete in strice ter sirote. Oporočitelji pa so poleg konkretnih predlogov delitve svojega premoženja zanamcem večkrat zapustili tudi bolj ali manj odkrite zabeležke o svojih odnosih z najbližjimi.

Vdova Marija Berložnik³² je živela na posestvu, ki ga je že prevzel sin Jožef, zato je v svoji oporoki kanila poskrbeti za svoja preostala otroka. Kljub omenjeni želji, da svojo oporoko dá zapisati v »materinski šprahi«, se ob omembi pravnih aktov in dokumentov ni hotela ogniti rabi uradovnega jezika: »Kir mojemu sinu Josefu je per hiši zadosti ostalo, moj tal k hiši pernešen, koker govori Heurats brif sub Protocolo fol 207 de dato 29ten Jänn[e]r H[err]schaft Sanneg ano 787 et in Anmerkung de dato 24 May 794 se previža inu spozna, zato jest od teh k hiši prenešenih dnarjov zašafam inu spoznam« hčerki Mici in sinu »Johaneso, kateri je per soldateh« vsakemu po 50 goldinarjev. Prav toliko pa je namenila tudi za svoje potrebe. Če ji denarja ne bi uspelo v celoti porabiti, bi ga dobila hčerka, ki bi dedovala tudi bratov delež, »ako bi ... Johanes per soldačini umer, ali de od soldatov v 15 letah ne bi nazaj peršou«.

Marko Potočnik³³ z Andraža nad Polzelo je bil očitno precej bolj naklonjen hčerki in zetu kakor ženi, ki ga je v ženitni pogodbi (ali v poravnalnem pismu) očitno prezrla:

»1. Ker je men spoznano iz grunta 440 f W. W., tako od le-te sume sam že jest von vzeu od Matija Jelena 100 f inu Anton Medvet pa 140 f. Tako še ostane men sam dat 200 f W. W.

2. Kter³⁴ je moja žena skazila sama glihansko pismo, de ni neč men unšala polovico svojga tale, toko pa tud jest ne³⁵ neč na zašafam. Ona je že od me zadost dobila.³⁶

3. Kar je od teh dvestou goldinerjov, zašafam jest stou inu petdeset Micki inu Anton, to je mojem tem mladem. Onadva bota že vedla, kam jimata obrnit, teh drugeh 50 f W. W. pa postim, de se reztale po cesarskih postavah, s tem rezločkam, če jest na bom več odnuou, če še bom pa jes v mojem živlejni kaj odnuou, tok se ma pa tud na to vižo od te sume glih od vseh 4 talov nazaj potegnati.«

32 Berložnik, 1824.

33 Potočnik, 1825.

34 Očitno mišljeno: ker.

35 Njej.

36 Povsem drugačen odnos do svojega moža je imela Elizabeta Knez, ki »je zašafala vse premožejne sojmo mož, žlaht nazaj neč.« – 1830 III. 30., [Loke pri Taboru], Spodnja Savinjska dolina, Štajerska – oporoka podložnice Lize (Elizabete) Knez, rojene Pirkovič. V: SI_ZAC/0530, Krajevno sodišče gosposčine Ojstrica in Podgrad, š. 9, N9/35, zapuščinski spis Elizabete Knez, rojene Pirkovič.

Helena Tičar³⁷ je svoj denar razporedila takole:

»Moj erbtal, katirga jast imam, znese iz vsem, za kar imam iz Tičerjovega grunta pogirvat, 245 f C. M. Tok zdej jast od teh dnarjov zašafam moji sestri, katiri ja jime Mica inu ledik, 40 f C. M. inu zraven tega še eno ruto inu ene čevle. 2tens Zašafam 40 f C. M. Terezi, katera je od moje sestre Neže rojena. 3tens Jast zašafam 70 f C. M. mojmu bratu Anžetu. Inu zato, kir ja on mene vusi moji boleznj mene lepu antlov. 4tens Zašafam moji sestri, katiri ja jime Neža, eno kiklo inu an firtah inu eno jopico.«

Očitno je bila oporočiteljici nečakinja ljubša od sestre, saj je v zvezi z nečakinjinim deležem zapisala: »Tajsti dnarij morjo tok doug per hiš ostat, de bo dekle zadosti stara za tate dnarje von vzdignit. Nobenmu drugmu pak jeh na smejio v roke dat.«

Preužitkar Martin Vrhovc s Črnega vrha pri Taboru v Savinjski dolini je posestvo že zaživa predal nasledniku, zato je v oporoki poskrbel za ženo ter (neporočeno in očitno zapravljivo) hčer:

»Jest sem jemu v grunt 130 f C:M., tok od tih dnarjov sem pa ži zanucou 30 f C:M., tok le-te stou goldinarje, katirih še nisem zanucou, jeh zašafam mojmu sinu Antonu na tako vižo, de bode on svojo mater inu svojo sestro Mico do smarti per hiši rediu inu po nih smrti, koker se šika, za nimi opraviu. Jest sem tud takrat, kir sem mojmu sinu Antonu birtšaft čez dajau, v glihensku pismu zapisati pustu, de Valentinu od moje hčire Mice sinu sem oblubu dati 10 f C. M., pa tako de le-ti deset goldinarji bi imeli moji kčiri Mici od jejniga tala odvzeti biti inu jejnimu sinu Valentinu dani bit. Zdej, kir je pa moja hči Mica svoj tal ži sama zanucala, tok pa jejni sin Valent nima enga krajcerja več per moji hiš jeskat.«³⁸

Podobno je ravnal Anton Kolenc,³⁹ ki je prepustil sinu Janezu »ves farmus⁴⁰ za 40 f CM«, od česar so štirje »erbi« dobili po 10 goldinarjev, in sicer: »Tok eden je Matias Kolenc [neporočeni sin], te drugi je Janez Kolenc [prevzemnik posestva], ta treki [bodoča vdova] Mica Kolenka, ta četrti [neporočena hči] Neža Kolenka«, ki je prejela še »en[o] kravo in eno hišo za njeno prebivalše ino to hišo bo glih zaval tega mela, ko bojo gnarje brez činže noter ležali.« Neporočeni sin Matija bo »svoje jerberge⁴¹ doma jemeu«, a bo »svoje gnarje brez činže noter ležati pustiu« in ne bo terjal izplačila. Verjetno je vsaj za Nežo še obstajala možnost poroke.

37 Tičar, 1827.

38 Vrhovc, 1831.

39 Kolenc, 1835.

40 Premičnine.

41 Bivališče, iz nem. Herberge.

Med prejemniki se omenja bodoča vdova Mica, ki »*ma pa spoznano, kar bo ona za potrebo zanucala.*« Verjetno že poročena in odseljena otroka »*Martén Kolenc ino Barba Kolenka, ta dva pa na vlečeta iz tega farmusa neč, ta dva sta ži bla pret oderbana.*«

Anton Livk iz Ločice pri Vranskem je začel oporoko s popisom svojih dolžnikov: »*Jest, Anton Livk, očem na znajne dati moje zadno volo ali testament vpričo dveh poštenih mož, narpoprej le-to. Jest imam let[e] dovžnike...*«, čemur sledi seznam enajstih dolžnikov in opomba o 18 goldinarjih obresti.⁴²

Oporočitelji pa niso omenjali samo svojega premoženja, ampak tudi obveznosti, ki jih je bilo treba poplačati iz zapuščine. Janez Sušec se je denimo svojih upnikov spomnil takoj za volili za reveže in maše: »*Doužen som pa Dovniko 5 f, Jekopo 30 xr, Burlizgo 36 xr, Flerjano 30 x, Jurko 24 x, Šoušterjo 24 x, Lamperčniko 30 x, temo Gornemo Ledrerjo 51 x, Kokošineko 6 xr, Močivniko 20 xr.*«⁴³

Vdovi Elizabeti Pavelšek (ali Godlar)⁴⁴ iz Velikega Širja v Zasavju so bili dolžniki gotovo manj pomembni od poslov, saj »*ona svojo jutarno zašafa za pogreb inu za svoje delovce*« in samo »*kar pa čez le-tu ostane, se pa more plačati: Lazniku v Reki⁴⁵ je doužna 1 geldinar... 1 minc,⁴⁶ Naratovki v Rejki 24 x minc, Gospudu fajmeštru v Sankt Paul⁴⁷ 36 x minc*«. Elizabeta bolj mimogrede omeni tudi dva svoja dolžnika, preden se spet spomni in ukaže: »*3 polovice erži je rekla zmelet za moje delovce*« ter razodene nezadovoljstvo in razočaranje: »*Josef Paulšek, tu je pasterku pa neč dat, zatu kir ga neč blizu ni blu, ne k meni inu ne k svojmu očet.*«

Neporočena Katarina Medvešek⁴⁸ iz Zabukovja pri Sevnici je očitno uspešno plemenitila »*svoj erbtal f 54*«, ki ga je namenila svaku Matevžu Kunšku, potihem pa je špekulirala tudi, »*če še kej za vunem dvejma sestrem pride, ko so že pred umrle, inu če bo kej intaresa*«,⁴⁹ in dala zapisati »*tud kar ma med ludmi ko ve⁵⁰ krajcerje posodla je*« trem dolžnikom. Vse to »*inu če bo še kej gvanta*« je obljubila svaku in sestri Neži, ki »*za tu dejejo oblubu, da smrt žvejt*«. Za oporoko je to kar precej načrtov za prihodnost.

Dolgotrajni bolnik Anton Šuperger je posestvo že prej izročil v druge roke (bratu?), zato se je v oporoki posvetil delitvi denarja, ki »*čez te svete maše inu čez pogrejpšno ostane*«, kar »*ima pa negov brat Jernej Supergar vse čisto prejeti al*

42 Livk, 1809.

43 Sušec, 1820.

44 Pavelšek, 1829.

45 Marija Reka nad Preboldom v Savinjski dolini.

46 V kovancih.

47 Šentpavel v Savinjski dolini, danes Prebold.

48 Medvešek, 1836.

49 Obresti.

50 Predlog v: v krajcarjih.

dobiti, zato ko je njemo poponema v njegovi veliki inu dougi bolejni lepo postreju inu veliko nadležnost al mujo iz ž nim jemeu«. Kaže, da je z izročitvijo grunta in izplačilom svojih otrok – vsak od njih je dobil po 200 goldinarjev –, naredil dobro potezo.

Sin Jurij je v času nastanka oporoke že gospodaril v Železnem pri Galiciji, od koder je bila doma Marija Vengust,⁵¹ ki je namenila »svojmu sinu Jurju Venguštu 218 f, svoj hčeri Marij [pa] 50 f« ter pojasnila, »de je ona sinu branila, de se ni v glihengo podau, ko so njemo g. Jaut travnik otlj plačeti, pa ni storiti otou, ko mo je mati branila, zato je pa biu veliku poškodvan,⁵² zato je pa njemo več zašafala.«

Prežitkarica Eva Plešej⁵³ je ob izročitvi posestva zetu in hčerki obdržala »eno šumo«⁵⁴, vredno 93 goldinarjev in 55 kron, od katere je cerkvi v Gaberkah in Mici Globačnik namenila po 4 goldinarje, za glavna dediča pa je dodala: »Kar pa sa opravile am tiče, to vaj jast prosim, de za manoj opravta, koker se šika inu kar od te šume črez ostane. Pa tudi rečem tebi, Jaka inu Ana, de vama ostane, kir mata velku mujo z mano inu Boh ve, kok dolgo še bota imela.«

Prežitkarja Jerneja Vodanška⁵⁵ je skrbelo predvsem, »de moja žena Jera Moškatevc dobi za menoj istega grunta al od kapitala od Martina Krajnc 20 f sreb[rnih] in pa enga junčeka«. Šele nato so prišle na vrsto maše (»na Slimnco k s[v]. Marij Madalen... inu k svetemo Janezu na Slimnco« po pet maš) in skrb za svojo primerno zadnjo pot: »[I]n pa is konduktam⁵⁶ me morejo h grobu al k zemli spravt al spremti«. Za dediča je (po poplačilu treh upnikov) imenoval svoja otroka Tomaža in Jero.

V oporoki Marije Verdev⁵⁷ je krava odigrala vlogo zavarovanja terjatve – oporočiteljica je namreč dvema upnikoma dolgovala 17 goldinarjev: »Če to Gašper Verdev plača, mo ostane krava; če na plača, bota kravo vzela, kar čez ostane, dobi Gašper Verdev.«

Na svoje dediče Janeza (Johana), Rozalijo in Franca je Marija Zabukovšek⁵⁸ pomislila šele na koncu (po obsežnih določilih o mašah): »Ino kravo da Johan,⁵⁹ za 20 fl iz teh dobi Rozalja 5 fl, Franc 10 fl, Johan pa 5 ostane. Iz 100 fl. bo talenga, kar pa črez ostane, dobi Franc Zabukušek.«

51 Vengust, 1844.

52 Oškodovan.

53 Plešej, 1845.

54 Vsoto, delež.

55 Vodanšek, 1845.

56 Pogreb.

57 Verdev, 1843.

58 Zabukovšek, 1849.

59 Prezemnik kmetije?

INTENCIJE IN DRUGA VOLILA CERKVI TER DARILA REVEŽEM

Intencije, volila cerkvi ter darila za reveže so stalnica obravnavanih oporok, zneski zanje pa znašajo tudi do polovice popisane premoženja. Med prejemniki se pojavljajo domače župnijske cerkve in podružnice, a tudi oddaljenejšie pomembnejše cerkve in božje poti. Nekateri oporočiteljji so zelo natančno predpisali, kaj naj prejemniki opravijo v zameno za volilo (zadušnico, péto mašo, tiho mašo), drugi pa so v ta sklop vključili vse mogoče: »[B]ogejme, to je na svete maše, na dobro majnigo za duše v vicah.«⁶⁰

Prvi sklop volil za maše je obsegal pogreb, zadušnico in sedminko mašo, drugi pa vse druge obrede za pokojnika ali/in njegove družinske člane v obdarovanih cerkvah, včasih tudi skozi daljše časovno obdobje.

Že omenjeni precej premožni oporočitelj Anton Livk⁶¹ se je v oporoki spomnil petih različnih cerkva, ki jim je namenil skoraj 200 goldinarjev: »[K] far svetimo Mihelu (10 gld), na Ločice sveti Magdalen (10 gld), na taber s. Heromnimo (5 gld), Mater Božji Začreto (5 gld)«. Največ je namenil »za štiftengo na Ločico (100 gld), za pogrob inu za svete maše« izdatnih 50, za sedmino 15 goldinarjev, »pogrobcam po goldinarju inu po 10 krajcerjov, temo, ke bo svetu, 1 goldinar«. Nekaj manj kot 190 goldinarjev v zneskih med 1 in 100 goldinarji⁶² pa je razdelil med (vsaj) 11 prejemnikov.⁶³

Čeprav odsluženi vojak Janez Sušec⁶⁴ še zdaleč ni premogel toliko denarja kot Livk, je na miloščino in maše pomislil takoj na začetku oporoke: »Na moje smartne posteli par moje zdravi ino lejpi pameti to parvo je, kar je za von dat od moje erbšne tem bogem 10 f na svete meše, 10 f to sliši v Šmarken.«⁶⁵

Tudi oporočiteljica Helena Ribar⁶⁶ je delitev svoje zapuščine začela z intencijami: »[H] prvem, ona ja zašafala za svete maše 50 f W. W.«

Jakob Drev je verjetno zaupal izvršiteljem svoje poslednje volje, ko jim je naročal: »[B]ogejme, to je na svete maše, na dobro majnigo za duše vicah, svetmo Andrej 10 f W. W., na Povsev⁶⁷ h svet Marjet 10 f W. W., na Goro Volko⁶⁸ 5 f W. W., v Petrovče h Mater Bož 5 f W. W.« Vendar pa ni pozabil dodati, da tisti, »kater bo teh 30 f W. W. na svete maše dau, tok more za kvitengo pogervat, de se z[a]viže, de je rihtek odrajtano.«⁶⁹

60 Drev, 1821.

61 Livk, 1809.

62 Najvišji znesek je določil ženi(?) Neži Livk.

63 Dvoumna je formulacija: »[I]nu ne (njenim – hčerkam stare Močnice) dekletam po 2 (gld).«

64 Sušec, 1820.

65 Šmartno pri Velenju.

66 Ribar, 1822.

67 Polzela.

68 Gora Oljka nad Polzelo.

69 Drev, 1821.

Zelo skromno imetje je zapustila oporočiteljica Marjeta Konovšek,⁷⁰ ki je imela »v grunt Konovškoum 1 f 50 šajna«. ⁷¹ Z izjemo »25 srabornih«, ki jih je »zašafa[la] svojmu brat Meklauvž Konovšek«, je vse premoženje namenila »za svete maše (»20 srabornih«), od teh za jena sveta maša na Sveta Planina, še⁷² za jena na sveti Kom,⁷³ za jena pa k svetim Francišk, to drug pa svetim Jurju al pa komr vóča Martin Konovšek dat«. Ostanek (številka ni navedena) je namenila za pogreb.

Oporočiteljica Mica Bokal⁷⁴ iz okolice Tabora v Savinjski dolini, ki je imela »v grunt 39 goldinarjov«, je jasno in natančno naročila, da »od teh zašafa na Vranska⁷⁵ fajmeštr 10 maš, Šnkjuri,⁷⁶ za 10 maš, v Reka,⁷⁷ za 5 maš na Sveta Planina, 1 f 40 za maše za to Kunaurma, počem zo to drug pa, kar ostane čez pokopališe,⁷⁸ majo pa vse glih«, pri čemer teh vseh ni niti napisala z imenom.

Martin Vrhovc⁷⁹ je naložil plačilo maš svojemu sinu in glavnemu dediču tudi v bodoče: »Kader jest umarjem, tok bo moj sin dva goldinarja CM za s. maše dati mogu, v glihi viži tud, kader bo negova mati inu negova sestra Mica umarla, tok bo tudi per vsake smrti 2 f CM za s. maše dati mogu«.

Premožni mlinar Anton Brinšek⁸⁰ je na premoženje pa tudi na posmrtno življenje gledal zelo racionalno: »Tu je en tavžent guldin. v srebru sum 1000 f m: m:«. Sinu je naročil: »[Z]a manoj imaš 7. s[v]. maš opraviti«. Precej pomembneje pa se mu je zdelo opozoriti: »Le-te 1000 f imaš se pustiti na 6 tajlu rezdelit inu pohlevnu se med saboj rezdeliti.«

Anton Šuperger,⁸¹ ki je prvo volilo sicer namenil za »dvašt svetih maš« v Galiciji zase in za »cejlo žlahto«, pa je vseeno zapisal, da »cerkvam na more neč zašafati, zato ker na vej, koku dougu bo še živeu, in še zna sam vse zanucat al zacerati.«

Marija Verdev⁸² iz Galicije je plačala za »4 tihe [in] 4 is žegnam svete maše«, glede zvonjenja pa je dala natančna navodila: »Zvonilo se bo na gori per sveti Šentjungat,⁸³ nu per farni cirkvi po ½ ure.«

70 Konovšek, 1828.

71 Dejansko: ššajna.

72 Dejansko: šše.

73 Kum.

74 Bokal, 1829.

75 Vransko.

76 Sv. Jurij pri Taboru, danes Tabor.

77 Marija Reka nad Preboldom.

78 Pokop.

79 Vrhovc, 1831.

80 Brinšek, 1832.

81 Šuperger, 1842.

82 Verdev, 1843.

83 Šentjungert. Cerkev sv. Kunigunde.

»Testamon« Marije Zabukovšek⁸⁴ izčrpno popisuje, »kako se ma za njoj opravl.« Oporočiteljica se je pred narekom oporoke očitno dobro pozanimala o stroških verskih storitev, ki si jih je zaželela po smrti: »[P]ogrebšna s kanduhtam⁸⁵ košta 6 fl. 48 x, 15 svetih meš tihih 7 fl 30 x, 5 pa pétih iz libero 11 fl 45 x, 5 tihih s Blas Zabukušek⁸⁶ 2 fl 30 x, 1 s. maša v Petročeh 40 x, 1 s. maša v Vojnik par M. Božji 40 x«. Za sedmino je namenila bogatih 30 gld, za po eno tiho mašo v naslednjih osmih letih pa 4 gld.

Filip Miklavčič⁸⁷ je svoje volilo »11 goldinarjov zašafov za maše«, »pa ne use na enkrat – 3 krat bo dajov: 2 krat po 4 goldinarje, enkrat pa 3.«

Marija Berložnik⁸⁸ se je ob koncu oporoke spomnila na revne v župniji z 2 goldinarjema, »to drugo kar čres ostane za pogrebšino inu na s. maše zašafam.«

Na splošno bi lahko rekli, da so bile ženske do Cerkve bolj darežljive od moških. Marija Trofl⁸⁹ iz okolice Braslovč, ki je od celotne zapuščine 400 goldinarjev po sirotinski zadolžnici (100 goldinarjev), voliloma hčerki (»Malobraslovški Mlinarci«) in vnukinji (»jejne hčeri – hčir Jozéf Ludvik«), ki sta dobili vsaka po 75 goldinarjev, ter darilu »ubogim« (10 goldinarjev), vse ostalo, torej ponosnih 140 goldinarjev, zapustila Cerkvi: »[K]ar (pa) čes ostane zašafa[la] za svete maše«.

Precej revnejša Marija Roter (»Teksarca«)⁹⁰ je »zašafa[la] pamuč trem otrokam usakmu deset goldinarjo«, »za svete maše Kšenjurj«⁹¹ pa je namenila »5 goldinarjov, v Stopenk⁹² 5 [in] na Vranske⁹³ 10« – torej samo malo manj kakor otrokom.

Vsem oporočiteljem je ogromno pomenilo, da svojci za njimi pravilno »opravijo«, kar se je nanašalo zlasti na primeren pogreb in obrede, povezane z njim (nekateri so to izrecno zapisali). Razen priprave na smrt (spoved, maziljenje), ki jo je umirajoči lahko opravil sam, pa se je moral pri ostalih opravih slovesa zanašati na ljudi, ki jim je zaupal – to je veljalo tudi za izvedbo plačil za maše.

OSEBNI PREDMETI, INVENTAR

Žal so v oporokah omembe osebnih predmetov (oblačil, obutve, ur, pokrival, orodja), ki so še posebej zanimiv vir podatkov o vsakdanjem življenju, prej izjema kot pravilo. Kljub splošni podatkovni suši pa je v izbranih oporokah vsaj nekaj izjem.

84 Zabukovšek, 1849.

85 Pogreb.

86 Pokojni mož?

87 Miklavčič, 1846.

88 Berložnik, 1824.

89 Trofl, s. d. (1839).

90 Roter, s. d. (1838).

91 Sv. Jurij pri Taboru, danes Tabor.

92 Stopnik.

93 Vransko.

Poleg že omenjenih »ene krave no kožoha, enih belih štunfov [in] omarce«, kar je namesto posestva dobila vdova Jakoba Dreva, ter »šrijne no pa sukne« za Anžeta Dreva ter »en[ega] siv[ega] rekelc[a]« za »Falentina«,⁹⁴ so oporočitelji delili tudi »vas gvant al vas klajdr«. ⁹⁵ Natančnejši in bolj gostobeseden je bil odsluženi vojak Janez Sušec,⁹⁶ ki je za glavno prejemnico določil svojo mater, ki ji je namenil 30 goldinarjev in (skupaj s tremi brati) še delež od ostanka po plačilu pogreba in sedmine. Precej blizu mu je bil še brat Tomaž, prevzemnik kmetije, saj je Janez natančno popisal, kako mu je Tomaž pomagal, ko je bil pri vojaki in ko se je vrnil domov: »[P]recej, ko som šou h seldatam, me je dau 50 f bankocedelnov,⁹⁷ tedaj ko som na orlaub paršeu, me je dau 25 f Einlesungscheina,⁹⁸ enkret me je poslau 10 f srebra, zdaj ko som damú paršuv, me je dau 5 f ww.« Janez pa je »jemo pustiu, ko som šo h seldatam, en plajš, ko me je 70 f v bankocedeln[i]h koštau, ino te drugi gvant.«

Prav z obleko in obutvijo Sušec tudi nadaljuje delitev imetja: »Kar je pa zdaj mojga gvanta ino drugih reči, pa zašafam tem vsakemo nekaj, kar je mojga gvanta, materi, kar je platneniga, Tomažo plajš ino priftošl, Josefo zakvuro⁹⁹ ino te delavne škorne, Martino pa hlače, lajbelce, klabuk no te bouli škorne«. Med prejemniki v nadaljevanju omeni »dekle«, ¹⁰⁰ ki dobi »en fajcev, te mlade Švoganje¹⁰¹ tisti frematel, gospot farbolterjo¹⁰² velenskemo« nameni »tisti seldaške križ, vesoku vrednem[u] gospod[u] koplano, (pa podari) ringelce, to srebarno pokro od fajse ino te romene hlače.«

Zanimivo je, da svoje uniforme ni podaril naprej, ampak je določil: »Mojo seldaško sukno ino klabuk¹⁰³ se more pa predat«. Janez Sušec že zaradi svoje vojaške kariere ni bil povsem običajen podložnik – izviral je iz razmeroma premožne družine, po vrnitvi iz vojske je prijateljaval s precej uglednimi ljudmi (gospoščinski upravitelj, kaplan), v domači Šalek pa je prinesel tudi za podeželje nekoliko neobičajne predmete – žepno uro, denarnico (listnico), vojaški križ (medaljo, svetinjico?), uhane in skrivnostno »srebarno pokro od fajse«, pa karkoli je že mislil s tem.

Matej Potočnik,¹⁰⁴ ki je bil zaradi nepoštene poročne pogodbe gorák svoji ženi, je tudi delitev premičnin opravil po pričakovanjih: »[K]ar je pa tega drugiga mojga premožejne, koker škrijne, gvant, druga posodva, inu vino, če ga kaj ostane,

94 Drev, 1821.

95 Ribar, 1822.

96 Sušec, 1820.

97 Bankovci.

98 Menica.

99 Žepna ura.

100 Deklo?

101 Svakinja?

102 Gospoščinskemu upravitelju.

103 Dejansko klabukuk. Zadnji ponovljeni zlog uk je pomota.

104 Potočnik, 1825.

to vse ostane tem dvema [hčerki Micki in zetu Antonu], zato ko mene ahtata ino ko bota za menoj opravla.«

Helena Tičar¹⁰⁵ je hkrati z denarjem razdelila med svoji sestri in svakinjo: neporočeni Mici »eno ruto inu ene čevle«, Neži »eno kiklo inu an firtah inu eno jopico« medtem ko je svakinja (Anžetova žena) dobila »kar ša pak gvanta ostane inu škrijo«.

Marija Roter¹⁰⁶ je svojim otrokom Valentu, Alenki in Mici namenila 30 goldinarjev, obleko pa je razdelila takole: »[G]vant nu škr[i]jo pa soj hčer inu Mica, Ale[n]k eno ki[k]lo, rokavce eno ruto in fertoh, kožih pa Mihevk.«

»Gvant inu škrina« se pojavita tudi v oporoki Marije Vengust,¹⁰⁷ ki je »škrino in en kožuh« namenila sinu Juriju, »ene škre«¹⁰⁸ vnuku Mihcu, »ta drugi gvant ima pa njena hči vzeti«.

Filip Miklavčič,¹⁰⁹ ki je posestvo že prej predal nasledniku, je hčerki Mici v oporoki izročil »kolker ma še sojga, za to ker ona iz grunta na bo neč dobila, gvant pa – kolker ga je tok tega slabiga beračem, tega bolšiga pa žlaht.«

Iz zapisanega sta razvidna pomen in dragocenost posameznih (dražjih) kosov oblačil in obutve (škornji, kožuhi, plašči), ki so v družini ostajali več let, čeprav so oporočitelji omenjali in podarjali tudi preprostejša oblačila – krila, rute in predpasnike. Precejkrat se v istem sklopu omenja tudi skrinja kot najpogostejši in najuporabnejši kos pohištva.

105 Tičar, 1827.

106 Roter, 1838.

107 Vengust, 1844.

108 Škornje.

109 Miklavčič, 1839.